

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РЕЛОКАЦІЇ В УМОВАХ ЕКСТРАОРДИНАРНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

Тетяна ХАРЧЕНКО

*кандидат юридичних наук,
головний спеціаліст відділу моніторингу питань гендерної рівності
та недискримінації управління дотримання прав людини
Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини
Національної поліції України
м. Київ, Україна*

Релокація населення в умовах екстраординарних правових режимів, таких як збройний конфлікт, окупація, воєнний чи надзвичайний стан, є складним і багатовимірним процесом. Це явище охоплює вимушене або добровільне переміщення людей із зон підвищеного ризику до більш безпечних регіонів, що супроводжується низкою викликів правового, соціального та економічного характеру. Релокація може мати тимчасовий або довгостроковий характер і включати евакуацію, внутрішнє переміщення та пошук притулку за межами країни.

Важливо враховувати гендерний вимір релокації, оскільки різні групи населення (жінки, чоловіки, діти, люди похилого віку, особи з інвалідністю) стикаються з унікальними проблемами під час цього процесу. Жінки частіше піддаються ризикам сексуального насильства, експлуатації та дискримінації при доступі до ресурсів. Чоловіки можуть зіштовхуватися з правовими обмеженнями на пересування через воєнний обов'язок та загрозу примусової мобілізації. Особи похилого віку та люди з інвалідністю мають значні труднощі у фізичному пересуванні та доступі до необхідних медичних і соціальних послуг.

У цьому контексті особливої уваги потребує питання правового захисту релокованих осіб, оскільки ефективна нормативно-правова база та відповідні механізми можуть сприяти забезпеченню їхніх прав і свобод. Міжнародні стандарти та національне законодавство повинні передбачати гендерно чутливі підходи до евакуації, надання гуманітарної допомоги, доступу до житла, медичних послуг та інтеграції переміщених осіб у нові громади¹.

¹ Капінус О.Я., Марценюк Т.О. Гендерні аспекти вимушеної міграції в Україні: проблеми та перспективи. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. С. 156-178.

Гендерні виклики під час війни

Збройний конфлікт значно посилює існуючі гендерні нерівності, створюючи додаткові загрози та обмеження для різних соціальних груп. Війна впливає на чоловіків і жінок по-різному, породжуючи специфічні виклики для кожної з них.

Ризики сексуального та гендерно зумовленого насильства: В умовах конфлікту та переміщення зростає загроза сексуальної експлуатації, торгівлі людьми, примусових шлюбів та сексуального насильства. Жінки та дівчата часто стають жертвами насильства з боку військових, окупаційних сил або навіть у місцях тимчасового перебування.

Обмежений доступ до репродуктивного здоров'я: Під час релокації ускладнюється доступ до медичних послуг, включно з контрацепцією, доглядом під час вагітності, допомогою при ускладнених пологах та післяпологовим доглядом. Крім того, відсутність санітарних умов та засобів гігієни може мати серйозні наслідки для здоров'я жінок².

Дискримінація при отриманні допомоги: Жінки, особливо матері-одиначки та вагітні, часто стикаються з труднощами у доступі до гуманітарної допомоги, житла, працевлаштування та юридичної підтримки через гендерні стереотипи та соціальні обмеження.

Обмеження у переміщенні через воєнний обов'язок: В умовах воєнного стану чоловіки призовного віку (як правило, від 18 до 60 років) обмежені у виїзді за кордон, що створює виклики для тих, хто хоче евакуюватися разом із родиною.

Підвищений ризик примусової мобілізації: Військові конфлікти збільшують ризики насильницького залучення чоловіків до бойових дій, що може супроводжуватися психологічним тиском та правовими обмеженнями.

Психологічний тиск та соціальні очікування: Чоловіки часто стикаються з тиском суспільства щодо виконання ролі «захисника», що може призводити до емоційного вигорання, депресії та посттравматичних розладів.

Бар'єри у доступі до евакуації: Через фізичні обмеження та брак спеціалізованого транспорту багато осіб з інвалідністю та літніх людей залишаються в зонах бойових дій.

Нестача догляду та медичних послуг: Медична допомога, необхідна для осіб з хронічними захворюваннями або фізичними обмеженнями, часто є недоступною під час війни та евакуації.

Гендерні аспекти догляду: У кризових умовах основний тягар догляду за літніми людьми та особами з інвалідністю лягає на жінок, що посилює їхнє навантаження та вразливість.

² Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» від 31.10.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669

Практичні аспекти та рекомендації

Гендерно-чутливий підхід до релокації передбачає адаптацію політик та програм таким чином, щоб вони враховували специфічні потреби жінок, чоловіків та інших вразливих груп. Нижче подані ключові аспекти та рекомендації для покращення ситуації³

Розширення програм цільової допомоги: Запровадження фінансової підтримки для жінок із дітьми, людей з інвалідністю та осіб похилого віку.

Забезпечення доступу до репродуктивного здоров'я: Організація мобільних медичних пунктів, доступних контрацептивів і психологічної підтримки для жінок, які пережили насильство.

Гендерно-чутливий підхід до розподілу ресурсів: Урахування потреб різних груп населення під час надання житла, продовольства та базових послуг.

Пріоритетний доступ для вразливих груп: Спрощені процедури отримання допомоги для самотніх матерів, вагітних жінок та людей з обмеженими можливостями.

Навчання державних службовців: Проведення тренінгів для правоохоронців, соцпрацівників та волонтерів щодо захисту прав ВПО та боротьби з гендерною дискримінацією.

Гендерно-чутливі підходи в центрах тимчасового розміщення: Окремі зони для жінок і дітей, наявність спеціалізованих служб підтримки.

Підтримка жертв насильства: Запровадження механізмів швидкого реагування на випадки домашнього та сексуального насильства серед переміщених осіб.

Розробка стратегій гендерного балансу: Врахування специфічних потреб чоловіків та жінок у політиках релокації та інтеграції.

Аналіз доступності послуг: Оцінка реальної можливості жінок, чоловіків та інших груп отримувати допомогу. Контроль за виконанням гендерних стандартів: Моніторинг гуманітарних та державних програм щодо їх відповідності принципам рівності. Впровадження механізмів оцінки ефективності: Розробка індикаторів гендерної чутливості та їх постійний перегляд. Інтеграція гендерної експертизи в усі рівні ухвалення рішень: Запровадження посади радника з гендерних питань у державних органах, що опікуються релокацією та гуманітарною допомогою.

³ Капінус О.Я., Марценюк Т.О. Гендерні аспекти вимушеної міграції в Україні: проблеми та перспективи. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. С. 156-178.

Релокація населення в умовах воєнного стану та інших екстраординарних правових режимів є одним із ключових викликів для держави та міжнародної спільноти. В процесі переміщення жінки, чоловіки та вразливі групи населення стикаються з різними загрозами та дискримінаційними чинниками, що вимагає комплексного підходу до захисту їхніх прав.

Гендерні аспекти відіграють вирішальну роль у забезпеченні ефективності політик і програм релокації. Жінки та діти є більш уразливими до ризиків сексуального насильства, дискримінації та обмеженого доступу до медичних і соціальних послуг. Чоловіки, зі свого боку, зіштовхуються з проблемами мобілізації, юридичних обмежень на переміщення та психологічного тиску.

Правові механізми захисту релокованих осіб включають міжнародні та національні норми, які закріплюють права вимушених переселенців та осіб, що потребують додаткового захисту. Важливими є Конвенція про статус біженців 1951 року, Резолюція 1325 РБ ООН «Жінки, мир, безпека» та інші міжнародні акти, які регламентують захист прав жінок, чоловіків та вразливих груп у зонах конфлікту. Національне законодавство України передбачає механізми допомоги внутрішньо переміщеним особам та додаткові заходи підтримки під час воєнного стану.

Для покращення ситуації необхідно впроваджувати гендерно-чутливий підхід у процесах релокації, зокрема:

Забезпечення рівного доступу до гуманітарної допомоги та соціальних послуг для всіх груп населення.

Впровадження гендерного аудиту в державні та гуманітарні програми.

Посилення моніторингу порушень прав людини, пов'язаних із процесами евакуації та переміщення.

Розширення навчальних програм для правоохоронців та соціальних працівників щодо гендерної рівності та запобігання дискримінації.

Створення ефективних механізмів захисту жертв насильства під час релокації.